

Ivan Lacković-Croata: zavičaj kao ishodište

BOŽICA JELUŠIĆ

1. Uvod

Kao što smo to višekratno spominjali i bilježili, Ivan Lacković-Croata bio je ne samo veliki umjetnik, filantrop i humanist, već i zavičajnik od formata: uvijek je ispred svoga imena i uspjeha stavljao Podravinu, njen duh, njene temeljne vrijednosti i tradicijske zasade, ističući kako upravo iz toga fizičkog i duhovnog okružja izviru svi njegovi motivi, teme i preokupacije. Nije se bavio doslovnim »prepisivanjem« ni portretiranjem krajolika, no kad su jednom postavljeni parametri i reperi, unutar njih razvijala se njegova osebujna poetika, prožeta blagošću i liričnošću. U nekoliko navrata razgovarali smo o njegovu radu i životu. Kao elokventan i informiran sugovornik, mnoge je stvari dalekovidno postavio i predvidio. I nakon 30-ak godina, pojedine njegove rečenice zvuče kao da su jučer izgovorene.

O svojoj donaciji brinuo je od početka do završetka projekta. Svoje skupljeno blago vratio je u Podravinu, s namjerom da mladi uče o slikarstvu, a prijatelji i namjernici da ponesu najupečatljivije dojmove o »zemlji vodom plavnoj«. Bio je svjestan veličine svoga poklona, ne tražeći nikada nadoknade, već samo da donacija bude javnosti dostupna. Stoga se u ovoj obljetničkoj prigodi odlučujemo predstaviti umjetnika njegovim vlastitim riječima, oživljujući materijal od prije tri desetljeća. Razgovori su objavljeni u Modroj lasti (Zagreb) u broju 13 od 1. ožujka 1993. te u Đurđevačkim novinama od 7. svibnja 1994. Donosim ih bez izmjena i intervencija, u umjetnikovom duhu.

2. O djetinjstvu

Samo velika djetinjstva mogu dati veliku umjetnost. To je ono što nosiš u sebi i ne možeš nikada izgubiti. Nekada smo bosu ovuda trčali, uz Čivičevac i uz Popov brijeg. Ujesen se sve šarenilo od krava, bijelih i crvenih, koje smo tu napasali. Sada ne vidim ni ljude, ni stoku. Samo traktori po poljima, a ljudi je sve manje. Evo, i golemi hrastovi su posječeni, a panjevi su kao zaraslo, pusto groblje. Ne zna se, čija ih je ruka posjekla. Nema ni potočnica, koje su nekada bile tako guste, da smo ih morali kositi po nasipu. Uspoređujem slike iz djetinjstva i ovo što danas vidim. Mnogo se toga izmijenilo. Ja sam iz malog sela Batinske, u kome ni crkve nema, samo je jedno Raspelo na raskrižju, a na misu se ide u Kalinovac. Mnogo je toga nedostajalo u mojem životu, ali imali smo dovoljno neba i dovoljno zemlje. I jedno i drugo čovjeku je potrebno. On ne može bez tih granica. Danas se djeca igraju računalima, a rađaju se s čipovima. Mi nismo živjeli s »Crvenkapicom«, nego otpočetak sa stvarnošću života. Svatko je znao svoju dužnost i posao. Krušna je peč stajala u dvorištu, pored nje bili su »omelo« i »ožeg«: vjerojatno ne znate što je to, to su alatke koje se upotrebljavaju pri pečenju kruha... I mi smo bili ondje, čekajući svježi kruh ili okrajke iz pećnice. To je bio veliki događaj, svečanost. Gledali bismo plin kako se diže iz Crnih jaraka, a baka je govorila: »Obrisači lete«. Čudo i život išli su pod ruku, a bajki je bilo malo. Rođen sam u Podravini, pa tamo i pripadam. Svakim potezom kista vraćam se na staze zarasle u korov ili opletene vijencima potočnica. Lijepo je kad znaš odakle si: lakše ti je odrediti kamo ideš.

3. O »preslikavanju« zavičajnih prizora

Koliko sam idile sačuvao? Ne znam, znam samo da ništa nisam izmislio. Evo pogledajte, ova dugačka, ravna sela, gdje između krovova strši samo šiljati toranj, ne barokni, već oštar, kakvoga ja rišem. Otuda moje dugačke zime, bijeli niz krovova, bagremi, šiblje i nebo. Crkve nije bilo, pa smo ili pješice do Kalinovca. Sjećam se i kapelice sv. Vida, tako malene, kao krušna peč. Tamo bi stajao samo župnik Oskar i dva njegova »domeštanta«, a mi smo okolo stajali, slušajući bogoslužje. Kasnije, vjetar nas je odnio na sve strane, kao što nosi hrpe jesenskog lišća iz hrastove šume. Pedesetih godina gledao sam susjedov štagalj, upijao detalje. Gledao sam Cmrkove hrastove na ledini, u mislima sam ih već risao. Bilo je drugačije nego danas. Slikao sam ljude koji idu po pustim poljima i nose svoje svjetlo, svoj lampas, kao da traže neku istinu u pustoši svijeta. Podigao sam selo na oltar, sliku nazvao »Oltar domovine«, jer tako je i u stvarnosti: iz naših malih sela, negdje u zaleđu svijeta izašli su i mali i veliki umovi i svatko je od njih tražio svoje središte, svoj zamišljeni centar.

4. O odlasku i novom pronalaženju puta

Otišao sam iz Podravine i uputio se u Zagreb. Čežnja za promjenom, za životom, bila mi je vodič. Zaposlio sam se na pošti, završio školu. Slikanje sam donio sa sobom, u to vrijeme samo kao »slobodnu aktivnost«. Učio sam od divnog čovjeka, profesora Ančića, a poslije u Zagrebu, kao mlad poštar, išao sam profesoru Krsti Hegedušiću, umjetniku i pedagogu koji zaslužuje veliko poštovanje. Nisam često odlazio u njegovu radionicu. Možda jednom u šest mjeseci i nismo se uvijek u svemu slagali. Govorio mi je: »Jedna se sl ka sl kã cijeli život dok od nje ništa ne ostane. Ja sam rekao: »Ja sam već mnogo napravio, s mnogo detalja, i sve sam zbio u sredinu«, a on bi odvratio: »Ti, bedak jedan!«. Mnoge sam njegove pouke shvatio tek poslije i pokušao mu se odužiti crtežima iz ciklusa Znak zemlje (Signum terrae). Tu se već vidi da sam počeo razmišljati alegorijski, »u slikama«, čemu me on i pokušao

okrenuti. Bio je to moj način odavanja počasti majstoru. U umjetnost sam zapravo došao kasno, tek sam 1969. izlagao u Galeriji primitivne umjetnosti u Zagrebu. U jednom katalogu naime pročitao sam: Umjetnost i život su jedno«. Mnogo sam razmišljao o tome. Ne znam koliko se to vidi u mojim djelima. Ljudi obično misle da je slikarima lijepo. Ali to je velika avantura, veliki posao dan i noć. Nijedan ozbiljno shvaćen posao nije igra, sve je odgovornost. U životu ništa nije ravno, u umjetnosti ponajmanje. Treba zaći u grabe, među trnje, u gudure. Stalno raditi i budno paziti, da li se nešto svijetli tamo, na obzorju.

Umjetnost ne mora ići ni »uz dlaku« ni »niz dlaku«, ona mora ostati kakva jest, vjerna svojoj istini. Ni umjetnost, ni vjera, dvije najveće stvari u ljudskom životu, nisu matematika. To je pokušaj spoznaje. I tu je, prije svega, važna širina.

5. Naiva kao određenje i korak dalje

Ja sam, točno je rečeno, išao u tu neizvjesnu avanturu, zvanu umjetnost. Profesor Hegedušić običavao je reći: Mislio sam da umjetnost može izmijeniti svijet. » I ja sam nekada tako mislio. Sada vidim, da su to neki mali koraci, puno lutanja, a umjetnost mijenja samo jednog čovjeka, samoga stvaratelja, obogaćujući njegovu duševnost. Rijetko se tko dovine do pravih vrhunaca. Generalić je bio jedan jedini, poseban i neponovljiv. Nikakva zanovijetanja ga ne mogu srušiti, niti umanjiti njegovu veličinu. Svojim talentom i slikarskim umijećem svuda nam je otvorio puteve. Mislim da za svakoga ima mjesta pod suncem, samo je potrebno da ne budemo sitne duše. Treba znati prepoznati i prihvatiti svačije vrijednosti. Ja samo znam da sam živio sa svojim vremenom. Ubačen sam u vrtlog, kao i svaki drugi čovjek. Živim u svom narodu i moram umnožiti talente dobivene od prirode. Nisam posvećena osoba, niti sebe tako doživljavam. Mnogi su o meni pisali, a s nekima se i ne slažem do kraja. Ipak, cijenim svaki trud da se u moje djelo pronikne, iako su me zbog sklonosti promjenama i istraživanju neki proglasili krivovjernikom u umjetnosti, heretikom. No, pjesnik Brodski

je rekao: »Nisu potrebne revolucije u umjetnosti da bi se stvorila velika djela. Želio sam biti oslobođen spona, iako pripadam Podravini, gdje je srce naivne umjetnosti. To vam je tako: odeš jedan korak u tko zna kojem pravcu, a sve ono iz djetinjstva povlači se za tobom cijeloga života. Tako i ja. Sve što sam dodirnuo išlo je za mnom. Upoznao sam svijet, pročitao mnogo knjiga. Listao sam monografije i posjećivao muzeje. Znao sam da će moj crtež i teme izvan naivnih izvora izazvati zabunu. Ali bilo je nešto drugo, što me je oslobodilo. Spoznaja i osjećaj da i ja mogu po svom, ako su to drugi mogli i smjeli, bez obzira na ukus našeg vremena, raznovrsne mode i škole koje su prevladavale. Pustio sam ruku da ide kamo hoće, a sve ostalo dogodilo se samo po sebi. Išao sam za svojom vjerom, zakonitosti stila nisu mi bile na umu.

5. Crteži, mape, rat i antiratna tematika

Profesor Oto Bihalji Merin govorio mi je kako u umjetnosti trebamo tražiti istinu. I eto, na mojim crtežima nije drugo do li istina. Tu je nevolja i tragedija čovjeka, samo prolivena krv i ostatci. Upravo mi je pisao profesor Oshima iz Osake, iz dalekog Japana. Kaže da je samo najvećima uspjelo neposredno i iskreno odgovoriti zahtjevu vremena. Strahote rata vidio sam na ratištu, užase. (...) Strašno je kad čovjeka pogodi nevolja. To se ne može opisati. Vidio sam ljude koji stanuju u ruševinama. Vraćaju se tamo kao lastavice u gnijezdo, a stotinjak metara dalje još se puca. Na polu srušenoj kući skrpaju zaklon od dasaka i tu žive. Moje je čvrsto mišljenje da umjetnost ne smije nikoga osuđivati. Možda je i Japance, toliko daleke od naše strašne stvarnosti, privuklo baš to što sam crtežom samo bilježio i svjedočio, a ostalo ostavio pojedinčevim osjećajima. Ne bih želio biti maser suznih žlijezda, već samo svjedok. Moji listovi obišli su svijet i shvaćeni su od Europe do Japana. Dakle, nadam se da sam u umjetničkom smislu, uspio svjedočiti, mojim mapama »Strahote rata«, »Krv iz svetišta i oltara«, »Vapaji iz dubine«, »Jezuši«, »Croatia rediviva« i dr. Ali opraštanje je važno. Čovjek se čitav život odgaja da

u duši nema mržnje. Moga je oca ubio čovjek druge narodnosti, 16-godišnjak. Ali majka je uvijek govorila da ne smijemo mrziti, jer je Bog tako odredio. Čovječanski je da i dalje moramo živjeti zajedno, jer smo takvi kakvi jesmo, makar nas svijet i ne razumije. (...) Ljudska je destruktivnost ogromna. Dojučerašnji susjedi uništiti će i ono, od čega su kruh jeli. Ali za nas kršćane, pisano je:« Od krvi prolivene oslobodi nas, Gospodine!«. Moramo to poštovati.

6. O kolekcionarstvu i doniranju

Nažalost, ne mogu ustvrditi da sam osjetio širokogrudnost prema sebi i svom radu u Zagrebu, gdje mi je dom. Naivnu galeriju trideset je godina vodio jedan Srbin. Ja sam bio petnaest godina na ledu, jer se nisam htio odreći Hegedušića i Hlebina. I Hlebine su bile centar naive, pa su izgubile svoje prvenstvo. Zašto? Prevladao je lokalizam i egocentrizam. U Zagrebu su mi u trideset i sedam godina otkupili dvije slike. Sve ostalo, oko dvije stotine umjetnina, ja sam poklonio. Sve što sam činio, činio sam javno. Godinama sam otkupljivao slike od svojih kolega, i ne samo njihove, već i djela akademskih slikara, od Trebinja do Kosova, od Zagorja i Slovenije do Makedonije. Nastojao sam odnjegovati širinu, imati poštovanja za naše i tuđe vrijednosti. Nisam razmišljao o »nasljeđivanju« u doslovnom smislu, kao o kruženju vrijednosti. Ja ništa ne trebam za sebe, niti za obitelj. Nemam automobil, volim pješačiti, vozim se u tramvaju, pomognem gdje mogu. Moje je geslo: »Ne govori o planovima i namjerama, nego učini i idi dalje!« Ja ću pokloniti svoju zbirku, neka bude narodu, neka djeca uče o umjetnosti i neka se šire i oplemenjuju. Želja mi je da to bude donacija u Đurđevcu, najbližem mojim Batinskama. Godinama, ponavljam, sakupljao sam ta djela, navukao ih kao hrčak u spremište. Za mene je umjetnost neprestana komunikacija, pa će tako valjda biti i s mojom zbirkom. Pitaju me, zašto Đurđevac? Pa, meni je vijek bilo žao da Đurđevac stoji negdje u kulturnoj zavjetrini. Tu smo nekad gazili po pijesku, mi, Konačari, išli smo iskati posla na Šumariji, ili pak na »proščenja«. Bosi smo

gazili od Batinske do Dautančeve kruške, a tu smo imali zataknutu krpicu, da očistimo cipele i hodamo kao ljudi po gradu. Nedavno sam gostovao u mađarskom gradu Vespremu, starom 900 godina, pod čiju je biskupiju nekad spadao i Zagreb. Tu sam našao muzej koji se zove »Lacko«, kao i ljude s mojim prezime-
nom. Možda to mogu biti neki daleki korijeni, jer su moji pravi u Podravini. Od nje sam baštinio mekoću podneblja, koja prelazi u dušu. (...) Inače, nije neuobičajeno da se umjetnik na takav način vraća zavičaju. U Nici postoji Muzej naivne umjetnosti, gdje smo Generalić, Rabuzin i ja već zastupljeni. To je zasluga Anatola Jakovskog, proroka naive, njenog ljubitelja i sakupljača, koji je imao čitav svijet u svojoj zbirci. Sve je poklonio svom Muzeju, za koji je Nica pokazala sluh i zanimanje. Ja, po-
štar i Konačar, svoje ću pokloniti također, ne da mi to bude spomenik, nego iz domoljublja. Nadam se da ću tako biti shvaćen i prihvaćen. U mojoj donaciji ima klasike i modernih djela, u svim likovnim tehnikama. Ponešto od toga danas je prava rijetkost, povijesni dokument likovnosti. Kad se jednom slike izlože u javnosti, mnogo će ljudi trasirati svoj put preko Đurđevca, svratit će da vide umjetnička djela. Bit će to prilika i za lokalne slikare, odnosno za cijelu Podravinu, da se predstave i pokažu. Nisam se želio nametnuti. Želio sam se odužiti Podravini, a Đurđevcu dati pečat, po kome će ga poznati nadaleko i naširoko.